

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2011 SPALIO 29 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 39 (134)

VĒLINĖS

Lapkričio mėnuo skirtas mirusiesiems atminti ir už juos melstis. Ryškiausias liaudies pamaldumo praktikos yra per Vėlines (lapkričio 2 diena). Liaudis šią dieną ir šiandien vadina „Uzdūšine“. Tą dieną lankomi mirusiųjų kapai. Pagal tradiciją maldininkai iš vakaro melđiasi bažnyčioje, kitą dieną melđiasi už tuos, kurie yra mirę. Kadangi mirusieji nebegali patys melstis, tai turi daryti gyvieji. Pagal tradiciją sutvarkomi kapai, uždegamos žvakės, tada giedamos giesmės: „Mirusiojo vardo paminėjimas“, „Amžinąjį atilsį duok mirusiesiems, Viešpatie“ bei „Marija, Marija“. Žemaitijoje prie kapų ir namuose giedamos ne tik giesmės, bet ir grojama kanklėmis arba dūdomis. Muzikos instrumentų garsai atkartoja giesmių melodijas. Tikima, kad dūdos – tai maldų ir giesmių, kurios sklinda į dangų, garsiakalbis, o kanklės – palydovas į mirusiųjų pasaulį.

Daugelyje Lietuvos etnografinių regionų per Vėlinių šventę gyvuoja tradicija grįžus iš kapinių namuose dar kartą melstis už mirusiuosius ruošiant jiems vaises ir kviečiant į jas savo mirusiuosius. Vaisių metu giedamos bei muzikos instrumentais (Žemaitijoje) atliekamos šermenų giesmės.

Tą dieną gausiai aukojama elgetoms, nes tikima, kad jie yra tarpininkai tarp gyvųjų ir mirusiųjų. Per Vėlines reikšmingas duonos mirusiesiems protėviams kepimas. Dzūkai kepa vadinamąją „dziedų“ duoną, kurios kelis kepalus neša į bažnyčią, į kapines, o kitus už maldas mirusiesiems dalija elgetoms. Žmonės tikėjo, kad elgetų maldos palengvina skaistykloje kenčiančių vėlių dalią. Prie kapinių bei bažnyčių šventorių susirinkę elgetos giedodavo gedulingas giesmes, grodavo įvairiais muzikos instrumentais (taip pat ir kanklėmis) bei kalbėdami poterius meldavosi už mirusius žmonių artimuosius.

Vėlių atminimo minėjimą Katalikų Bažnyčia pirmiausia sieja su Visų Šventųjų švente. Krikščionių kankinių garbinimas glaudžiai susijęs su pagoniškuoju Romos mirusiųjų kultu: buvo pagerbiami mirusiųjų kūnai ir kapai, ruošiamos minėjimo puotos, ypač jų laidojimo vietoje. Krikščionys Romoje, gavę laisvę, neatmetė šių papročių, tik juos sukrikščionino. Vietoj kapuose ruošiamų puotų, bažnyčioje ar prie kapų švėsdavo Eucharistijos puotą; vietoj prie kapų kalbamų liūdnu lementacijų giedodavo giesmes ir vilties himnus. Popiežius Grigalius III (731–741) liturginę Visų Šventųjų šventę paskelbė lapkričio 1 d. 998 m. Cluny abatas šv. Odilo į visų jam pri-

M. K. Čiurlionis. Žemaičių kapinės

Riga, 1936, p. 429).

Papročio Žemaitijoje per Vėlines kapuose giedoti pritariant muzikos instrumentais kilmė sietina su sena šio krašto tradicija. Simonas Daukantas savo knygoje „Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių“ rašo, kad per šią šventę kapuose buvo linksminamasi, trimitus pūtė, giedojo ir šokinėjo, o pati šventė „buvo šventinama minavonei mirusiųjų. Dėl to vadino ją Ilgėmis, it būt ilgėdamies mirusiųjų tą darantys, arba vėlių dienos, nuo to, jog vėlės ant tos šventės vaišinos“ (Daukantas S. Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių / parengė B. Vanagienė. Vilnius, 1988, p. 126).

Žemaitijoje ir Vakarų Lietuvoje per Vėlines liaudis pamėgo groti kanklėmis ir dūdomis. Ši tradicija susijusi su senosios lietuvių religinės kultūros palikimu.

Šiandien dar prisimename mirusiuosius, bet ar neateis laikas, kada mūsų neprisimins? Amžiną atilsį duok, Viešpatie, visiems, mirusiesiems dėl tiesos, dėl laisvės, dėl Gėrio pergalės!

Alfonsas Motuzas

Kitame numeryje:

- 58-sis „Santaros-Šviesos“ suvažiavimas
- Šiaulių dramos teatrui – 80
- Išleisti S. Čiurlionienės-Kymantaitės laišakai

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Alfonsas Motuzas. Vėlinės
- 2-as psl. V. Paplauskienė. „O ji padavusi man lyrą...“
- 3-as psl. „Į savo amžinąją šviesą...“
- 4-as psl. A. Žemaitytė. Istorija apie senąjį namą
- 6-as psl. A. Ruseckaitė. Vakaras su prisiminimų upe
- 7-as psl. S. Tumėnas. A. Kezys – lietuvis ažuolas Čikagoje

„O ji padavusi man lyrą / Į tą užburta vedė šalį...“

VIRGINIJA PAPLAUSKIENĖ

Neatsitiktinai šiais Maironio žodžiais pradėdavo savo rašinį apie puikias šventes, vykusias Maironio lietuvių literatūros muziejuje, Kaune. Rugsėjo 29-ąją į svetingus Maironio namus rinkosi ne tik literatūros, kultūros, visuomenės veikėjai, bet ir profesionalūs meno žinovai, Maironio sesers Kotrynos anūakai. Daugeliui magėjo susipažinti su dažnai Lietuvoje viešinčia, bet pirmą kartą oficialiai Maironio namuose besilankančia, JAV LB kultūros ir visuomenės veikėja Marija Remiene. Renginyje buvo pristatoma jos rugsėjo pradžioje Vilniuje išleista knyga „Marija

meno paslapčių: mama ir senelis buvo garsūs audėjai, o tėvo brolis anuomet užsitarnavo geriausio puodžiaus vardą. Jis ir išmokė sūnėną piešimo meno. Jaunuolis, siekdamas mokslo, 1900 metais išvyko į JAV. Mokėsi įvairiose meno mokyklose, Valparaiso universitete, Meno fakultete; studijavo Čikagos Dailės mokykloje. Negana to, išvyko į Europą, kuri garsėjo populiariomis modernizmo mokyklomis, menininkų gausa. Studijavo Miuncheno Dailės akademijoje. Jonas Šileika ilgdavosi Lietuvos, domėjosi jos kultūra, istorija. Būdamas toli nuo Tėvynės, palaikė ryšius su Lietuvių dailės draugija, nuo 1909 metų dalyvavo jos rengiamose parodose Lietuvoje.

Grižęs į Lietuvą, įsitraukė į kultūrinį gyvenimą. 1928 metais Žaliakalnyje Šileika pasistatė na-

kito menininko talentą, pašaukimą. J. Šileikos paveiksle Maironis nutapytas vilkintis kostiumą, ryšintis dailią kaklaskarę (tai vienintelis tokio pobūdžio paveikslas). Šalia jo ant stalo padėtas atverstas sąsiuvinis, kuriame parašytos minėtosios eilėraščio eilutės. J. Šileika matė Maironį kaip Tautos dainių, romantiškai nusiteikusi lyriką Poetą. Žvelgiant į šį paveikslą, atminty iškyla Maironio eilutės: „O ji padavusi man lyrą/ Į tą užburta vedė šalį...“

Lieka mįslė, kaip šis paveikslas, nutapytas Lietuvoje, pasiekė tolimąją Ameriką. D. Cibulskienė rado ir paties J. Šileikos padarytą paveikslą, kurių „neįmanoma atgauti“, sąrašą. Tame sąrašė 17 numeriu įrašyta: „didelis poeto Maironio portretas civiliuose rūbuose John Krotko (viceprezidento

Iš kairės: Virginija Paplauskienė, Aldona Ruseckaitė, Egidijus Stancikas, Marija Remienė, Irena Seliukaitė, Vytautas Balsys

Remienė JAV lietuvių kultūros keliuose”. Tai jau antroji autorės knyga. Pirmoji, autobiografinė knyga – „Atsukant gyvenimo laikrodį atgal”, išleista 2002 metais ir pristatyta Vilniuje.

Renginio dalyvių ir svečių laukė dar viena staigmena: įžengė į puošnią Maironio buto svetainę ir išvydė ant molberto pastatytą dailininko Jono Šileikos nutapytą Maironio paveikslą, sustingdavo tarpduryje. Paveiksle tobulai perteikta Dainiaus dvasia: tarsi pats namų šeimininkas, maloniai žvelgdamas, sveikindamas kvietė lankytojus įžengti į salę.

Šis dailininko Jono Šileikos paveikslas kabojo „Draugo” redakcijos būstinėje, Čikagoje. Pamačius jį daugiau nei prieš gerą dešimtmetį, šio straipsnio autorės neapleido mintis: „Kaip jį gauti Maironio namams?” Turiu prisipažinti: paveikslas man brangus ne tik kaip tobulus meno kūrinys, bet ir kaip kūrinys, turintis neįkainojamą kultūrinę istorinę vertę. Siekiu jį gauti ir kaip MLLM išėvinių literatūros skyriaus vedėja, ir kaip Maironio giminės atstovė (Maironio sesuo Kotryna yra mano prosenelė). Ne vieną kartą su M. Remiene buvo kalbama telefonu, jai rašoma, prašoma ir dirbama dėl paveikslo gavimo. Norėčiau pabrėžti, kad p. Marija Remienė suprato mano troškimą ir siekį, tad stengėsi gauti visų direktorių sutikimą paveikslą pervežti į Lietuvą. Tikslas pasiektas ir paveikslas yra Maironio namuose.

Paveikslo autoriaus Jono Šileikos gyvenimo kelias nebuvo lygus ir paprastas: daug mokytasi, dirbta, keliauta, semtasi patirties Jungtinėse Amerikos Valstijose bei Europoje. Bent fragmentiškai žvilgtelkime į menininko gyvenimą. Jonas Šileika gimė 1883 metais Jadagonyse (Kauno r.). Mikituose lankė pradžios mokyklą. O iš savo artimųjų sėmėsi

mą (Žalioji g. 31), kuriame gyveno iki mirties. 1922–1940 m. jis buvo Kauno meno mokyklos, 1941–1951 m. – Taikomosios ir dekoratyvinės dailės instituto dėstytojas, nuo 1944 m. – profesorius.

Jono Šileikos talentas labiausiai atsiskleidė portretinio paveikslo ir peizažų žanrais. Menininkas, būdamas intelektualus ir išsilavinęs, garsėjo subtiliu meniniu skoniu. Jam magėjo įamžinti itin talentingus, menu alsuojančius intelektualus: 1919 metais nutapė kompozitoriaus ir pianisto Rachmaninovo, dainininko Caruso, smuikininko Kreiserio portretus. Jo paveiksluose įamžinti anuometinės Lietuvos, o dabar jau XX amžiaus žymūs menininkai. Kiekvienam jų dailininkas atrasdavo charakteringą ženklą, taiklią detalę, kuri atveria vieno ar kito kūrėjo esmę. Jis sukūrė vieną geriausių Žemaitės, besilankančios JAV, paveikslų: V. Kudirkos (1921), Maironio (1924), J. Basanavičiaus (1924), J. Naujalio (1922), B. Dauguviečio (1927), J. Herbačiausko (1925), M. Vaitkaus (1935) ir kt.

MLLM kuratorė Deimantė Cibulskienė lankėsi M. K. Čiurlionio muziejaus fonduose, susipažino su J. Šileikos rinkiniu. Jos žvilgsnį patraukė paprastas liniuotas sąsiuvinio lapas, kuriame Maironis du kartus savo ranką įrašęs eilutes iš eilėraščio „Lietuva Brangi”:

„Graži tu, mano brangi tėvyne,
Šalis, kur miega kapuos didvyriai”;

(Maironis)

Lapo apačioje yra aliejinių dažų potėpiai. Iš šio fakto galima spręsti, kad dailininkas kruopščiai apmąstė kiekvieną paveikslo detalę, suplanavo kompoziciją. Darbui jis ruošėsi preciziškai ir atsakingai. Paveiksle nėra atsitiktinių detalių. Kiekviena paveiksle esanti detalė byloja apie vieno ar

Metropolitan State Banko of Chicago) nuosavybė”. Iš ankstesnių pokalbių su „Draugo” redaktore Danute Bindokiene prisimenu, kad J. Šileika 1939 metais išsiuntė paveikslą į Pasaulinę dailės parodą. J. Šileika su J. Krotko buvo pažįstamas jau 1921 metais (dailininko užrašų knygelėje yra įrašytas jo adresas). Gal todėl J. Krotko ir įsigijo šį Maironio paveikslą bei dailininko autoportretą. Taip paveikslas, keliaudamas iš rankų į rankas, tapo marijonų nuosavybe ir kabojo marijonams priklausančiame „Draugo” pastate.

Vieno žymiausių Lietuvos portretistų Jono Šileikos gražiausias ir tobulai atliktas darbas nuo šiol puoš Maironio didžiąją svetainę. (Būčiau dėkinga, jeigu atsirastų žmonių, žinančių ir galinčių įminti šio paveikslo kelią JAV. Maloniai prašau rašyti šio straipsnio autorei).

Dailininkas nutapė apie 100 darbų, kurie saugomi įvairiuose muziejuose ir privačiose kolekcijose. J. Šileika mirė 1960 metais spalio 27-ąją, palaidotas Kaune, Petrašiūnų kapinėse.

Marijos Remienės knygoje neminimas šio paveikslo perdavimo aktas, bet jis tiesiogiai atskleidžia jos darbą, puoselėjant lietuvių. Naujoje knygoje autorė supažindina su kultūrinėmis, visuomeninėmis organizacijomis, veikiančiomis JAV. M. Remienė – vienintelė moteris, šeštą dešimtmetį vadovaujanti labai svarbių išėvijos institucijų finansavimą organizuojantiems komitetams.

Šioje knygoje nedaug biografinių detalių. Savo autobiografiją ji pateikė pirmoje knygoje. Šios abi knygos atveria paprastos moters nepaprastą gyvenimą.

Marijos Remienės išskirtinės veiklos ir didžio

Jonas Strielkūnas**VĒLINĒS**

Nuogam lauke žara. "Eime", –
Mane už rankos veda vėjas,
Kur miega kaimas po žeme,
Rankas visiems gražiai sudėjęs.

Tenai pažįstami visi,
Mane sūpavę, ugdę, glostę.
Kelintą, o kelintąsyk
Aš kniaubiuosi į juodą klostę.

Ir atleidimo to prašau,
Kurio jau niekad neišgirsiu.
Kažką kelionėj pamiršau.
Kaip girnos mala? Svirtys girkši?

Kažką, kas jau nebesvarbu,
O gal kaip tik dabar svarbiausia?
Lauke žara. Lauke žvarbu.
Ir tuščia. Ir nebepaklausu,

Ar tenėjai, ar tai darei,
Ko iš tavęs kadais tikėjosi.
Tik dega kaimo žiburiai
Ten, kur nebepučia joks vėjas.

Ir žiūri gulintys ramiai
Į savo amžinąją šviesą.
Ir, pastovėjęs kur gimei,
Grįžti atgal per žemę vėsią.

Aidas Marčėnas**VĒLINĒS**

iš sušalusios žemės į mus
nujautimas kad viskas palieka
kaip palieka keleiviai namus
ir išsina per griežiantį sniegą

aš kas metai aiškiau tai girdžiu
tartum žengčiau į spengiančią tylą
žvakė virpa taip virsta žodžiu
visa tai kas palieka ir dyla

Janina Degutytė**MIRUSIŪJŲ MIESTAI**

Jūs
kaip žvaigždynai,
nusileidę
Į tamsią įdrėkusią rudenio žemę.
Jūsų sielvartas – po akmens žieve.
Jūsų riksmas – po žemės tyła.
Jūsų langai –
juodi,
aptemdyti,

kaip per karą –
Šįvakar bliksi skaidriais liepsnų lašais.
Jūsų vartai nesaugomi, atviri.
Bet niekada nebūsime nugalėti.
– Toks šiltas vakaras.
– Taip...
– Gerai, kad nelyja...
– Taip...
Žvakės plevena,
zodiakais išrašydamos
lapkričio pradžių – – –

Atkelta iš 2 psl.

prasmingumo darbas buvo įvertintas Lietuvos Respublikos Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino ordinu ir Valstybine dr. J. Basanavičiaus premija.

Solidi knyga – tarsi enciklopedinis leidinys, kuriame plačiai nušviesta JAV LB kultūrinė ir visuomeninė veikla. Nekalbėsiu apie jos daugiašakę veiklą įvairiose organizacijose, paminėsiu tik keletą organizacijų, kuriose atlikti reikšmingi darbai. Ryškūs pėdsakai liko Lietuvių Fonde, Lietuvių partizanų globos fonde, daugiau nei 25 metus vadovaujant vieno svarbiausių išėivijos lietuvių dvasinių ir meninių centrų – Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo Vargdienių seserų kongregacijos Putname – rėmėjams. Taip buvo organizuojamos akcijos vienuolijos vykdomiems kultūriniam projektams: leidžiamoms knygoms, kaupiamoms kolekcijoms, rengiamoms lietuvių vaikų vasaros stovykloms, kur pirmiausia ir buvo ugdoma bei stiprinama jauniausių bendruomenės narių tautinė tapatybė. Tris kadencijas M. Remienė buvo JAV LB kultūros tarybos pirmininkė (1996–2007); inicijavo ir koordinavo geriausių Lietuvos atlikėjų ir jų kolektyvų koncertų ir parodų turus po JAV lietuvių kolonijas (surengė unikalius koncertus: Violetos Urmanos koncertą su Čikagos simfoniniu orkestru, „Žuvėdros“, „Ažuoliuko“ koncertus); organizavo teatro „Žaltvykslė“ projektus (yra šio teatro įkūrėja ir globėja); talkino rengiant lietuvių radijo ir TV laidas (nuo 1996 m. iki 2011 m. vadovavo seniausiai lietuviškai radijo programai „Margutis II“, rūpinosi archyvais, koordinavo tų programų, kurios Lietuvoje vykdomos kaip valstybinės, projektus Amerikoje: V. Kudirkos, M. K. Čiurlionio, J. Basanavičiaus, Lietuvos valdovo Mindaugo karūnavimo 750 jubiliejaus ir kt.). Daug svarbių darbų M. Remienė atliko ir Lietuvių Fonde, nuo 1974 m. eidama valdybos pirmininkės pareigas.

Marija Remienė, įvardyta kaip išėivijos kultūros ministrė, tiesė ir tiesia tiltus, per kuriuos keliauvo ir keliauja į Ameriką garsūs Lietuvos muzikiniai kolektyvai, teatro aktoriai, paskaitininkai, meno ir kultūros žmonės. Ji – įvairių projektų skaitintoja, sumanytoja ir vykdytoja. Ne tik Lietuvos meno žmonės lankėsi JAV. Ji mokėjo išjudinti ir vietinius menininkus. Bernardas Brazdžionis 1998

metais atsidėkodamas rašė: „Jūs atėjote su nauja iniciatyva, dideliu sumanumu ir nepalaužiama energija bei, svarbiausia, entuziastinga dvasia ir veiklos meile ir sėkmingai suorganizavote daugelį meno-muzikos-dainos renginių, neužmiršdama nė literatūros-poezijos...“

M. Remienė beveik pusę gyvenimo pašventė kultūros ir meno dienraščio „Draugas“ leidybai, puoselėjimui, populiarinimui. Nuo 1979 m. ji profesionaliai organizuoja su bendraminčiais įkurtą dienraščio „Draugas“ fondą, kuris suranda ir gausina dienraščio leidimui reikalingas lėšas, rengdamas leidinio rėmimo kultūrinės akcijas. Ji taip pat ir „Draugo“ leidėjų tarybos vadovė, inicijuojanti ir vykdanči svarbiausio išėivijos leidinio ir jo kultūrinio priedo bei „Draugo“ specialiųjų spaudinių sudarymo ir finansavimo programas. 2007 m., baigusi vadovauti ypač sėkmingai veikusiai Kultūros tarybai, M. Remienė tapo JAV Lietuvių Bendruo-

menės valdybos vicepirmininke informacijai. Dėmesį sutelkė į dienraščio „Draugas“ leidybą. Jos rūpesčiu ir pastangomis parengta ir išleista „Draugo“ šimtmečiui skirta knyga.

Vienas didžiausių jos darbų – 2000 m. į Lietuvą parvežtas M. K. Čiurlionio galerijos (abi kolekcijos) palikimas: daugiau nei du tūkstančiai darbų, kuriuos išėivijos lietuvių dailininkai padovanojo Lietuvai.

Daugelį dešimtmečių plėtota veikla buvo registruojama, archyvuojama. Visą reikšmingą medžiagą Marija perdavė saugoti Lietuvos nacionaliam muziejui Vilniuje.

Rugsėjo 29-oji – reikšminga diena Lietuvos kultūriniam gyvenime: sugrąžintas neįkainojamos vertės turtas – Jono Šileikos paveikslas „Maironis“. Ši šventė tapo preliudija Jono Mačiulio-Maironio 150-ųjų gimimo metinių minėjimo pradžiai. □

Marija Remienė su Maironio sesers Kotrynos anūku Mindaugu Babonu ir jo dukra Virginija

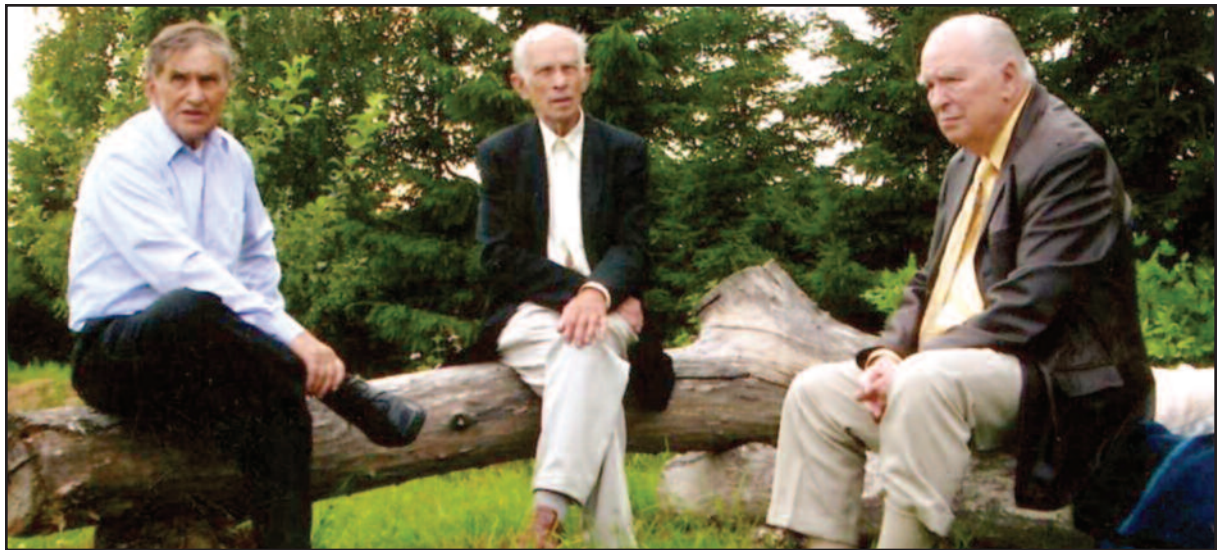
Istorija apie senąjį namą

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Vaikystės namai visada mūsų laukia. Kokiame krašte begyventum, sapnuose tavęs laukia ir kai kada lanko vaikystės namai. Miškeliai, upė, į ją įtekantys upokšniai, pievos ir takai per jas, dulkėti ar baltais dobiliukais nukloti keliukai ir šalikėse palinkę gumuotieji gluosniai... Reikia tik stebėtis, kaip staiga nepriklausomos Lietuvos laikais šoko atsiminimus apie savo vaikystės namus rašyti mūsų beletristai ir žurnalistai. Rašyti apie sovietmečio melioracijų vajuos nuo žemės paviršiaus nušluotus namus, apie sudegintas ar savaime sunykusias sodybas, kai chruščiovmečiu ėmė rikiuotis vadinamosios gyvenvietės, žmonių pramintos grupinėmis... Bent suvalkiečiai jas taip vadino.

Kam reikėjo tų „grupinių“, tų vienodų kaip pionieriai su raudonais kaklaraiščiais ir plikai skustomis galvomis palei dulkėtą kelią išsirikiausių namukų? Kad užmirštume savo tėvų namus, tuos vienkiemius, kurie skendo soduose, pilnuose avilių, o gėlynus juosė gražiai išdėlioti apvalūs akmenukai ir jaukios pinučių tvorelės. Kiemuose žydėjo baltieji dobiliukai, švelniai kutendami skruostus, kai skaitydavai knygą, gulėdamas ant pilvo, nes tai būdavo patogiausia poza. Iškastuose tvenkiniuose ar kūdrose tingiai plaukiodavo saulėje besikaitinančios žuvys, kurias meškeriodavo laukdami svečių, sekmadieniais užsukdavusių aplankyti giminei... Artėjant audrai kimiai ošdavo aplink sodybas susodinti jovurai arba liepos, už kurių nuo šiaurės pusės rikiuodavosi iškilnių eglė eilės. Visa tai liko tik sapnuose, transformavosi į fantastiškas formas, kaip Renatos Šerelytės „Vėjo raitelyje“, knygoje, kuri, ją beskaitant, pralekia kaip vėjo suoras, sujudindamas giliai pasąmonėje snaudžiančius vaikystės vaizdus.

Aš neturėjau vaikystės namų, nes tėvui atsidūrus kalėjime, paskui – Sibiro lageriuose, mudvi su motina keliavom po svetimas sodybas, bėgdamos nuo trėmimo į Sibirą. Mano motinai reikėjo žūtbut išlikti Lietuvoje, kad siuntiniais gelbėtų po kalėjimus mėtomą tėvą nuo bado mirties. Mano vaikystės namus išdraskė svetimieji, sukūreno, kaip būdavo įprasta, į juos įsikraustę vadinamieji „liaudies gynėjai“. Užtat laikinai apsigyvenant ištuštėjusiuose ištremtųjų namuose, savo vaikiškai vaizduotei išlavinti ant aukšto rasdavau knygų, kurių nelietė naujieji tų namų „šeimininkai“, ieškodavę tik materialinės naudos. Tai buvo knygos, kurių nė su žiburiu nerasdavai mokyklos bibliotekoje. Taip aš perskaičiau Edmondo De Amici „Širdį“ ir Tihamer Toth'o „Jaunuolio religiją“, Balio Sruogos „Dievų takais“ ir Maironio dramos „Vytautas pas kryžiuočius“, „Kęstučio mirtis“. Maironio dramos buvo mano pirmosios

Trys broliai Dambravos. Iš kairės – Stasys, Kęstutis, ambasadorius Vytautas Antanas.

Lietuvos istorijos pamokos...

Buvo įstabu žiūrėti, kaip per pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį atsigavo Suvalkijos peizažas. Iš pradžių nedrąsiai, o vėliau vis labiau švarėjančiuose laukuose ėmė kilti nauji pastatai, tuo tarpu senosios silikatinės fermos ir siloso bokštai susmego kaip lietaus permerkti grybai. Į okupantų ir laiko nusiaubtas tėviškes ėmė grįžti miestiečiai ir, atgavę tėvų ar senelių žemę, kurtis jose. Net ir ten, kur bebuvo likę tik ženklai – medžių guotas ar piktžolėmis apėję gimtųjų namų pamatai.

Vieną šimtamečio namo istoriją ir noriu čia jums papasakoti. XIX a. pabaigoje, 1896 metais, iš Skardbūdžio (kaimas tarp Barzdų ir Griškabūdžio) į Miknaičių kaimą, kurį juosia pro šalį besiranganti Šešupė, į pasoginius ūkininkaitės Onos Luobikytės namus atėjo žentas Motiejus Kudirka. Su juo tuose namuose apsigyveno jo brolis ir dvi netekėjusios seserys, kurioms reikėjo atiduoti pasogas. Taip Miknaičiuose, netoli Pilviškių geležinkelio stoties, įsikūrė Kudirkų giminė. Ėjo metai, ji plėtėsi po šias Suvalkijos apylinkes ir tolyn...

1911 metais Motiejus Kudirka vietoj senos medinės *stubos* pasistatė didelį raudonplytį namą su baltų plytų ornamentu puoštais langais. Tos plytos buvo ne iš kokios nors varganos plytų dirbtuvėlės, o paties Vilkaviškio Paežerių dvarininko Z. Gauronskio plytinėje gamintos. Iš tokių

Mokytoja Stasė prie tėvo ąžuolo.

Aldonos Žemaitytės nuotraukos

plytų yra sumūryti ir Paežerių dvaro rūmai, kuriuose dabar įsikūręs Vilkaviškio kultūros centras ir Vilkaviškio krašto muziejus. Rūmus supa sovietmečiu dar nespėtas sunaikinti parkas, o šalimais teliuksuoja vėjo sukeltomis bangelėmis ribuliuojantis Paežerių ežeras.

Šimtamečiai Suvalkijos ūkininkai mūriniais pastatais, kaip ir gerai įmitusiais arkliais, pažangia tiems laikams žemės ūkio technika galėjo pasididžiuoti prieš savo kaimynus. Praėjusio šimtmečio pradžios mūro namai – aukštom lubom, erdviais kambariais – buvo nusizūrėti į anapus Širvintos gyvenančių vokiečių architektūrą. Suvalkijoje yra nemažai išlikusių vokiškos buities kultūros pėdsakų.

Vieną *Kudirkynės* (tokia morfologinė žodžio forma yra Suvalkijos-Sūduvos krašto tradicija) namo pusę užėmė erdvi seklyčia ir greta jos įrengtas kambarėlis senukams tėvams. Antrą, didesniąją, sudarė didelė virtuvė, vadinamasis *gaspadorių* kambarys ir *šeimynstubė*, kur šeimyna valgydavo, vakarodavo ir net miegodavo. Tarp jų išiterpusi buvo *špižorinė* – sandėliukas, kuriame tilpo puodai ir kitokie rakandai. Kai Motiejus Kudirka pasistatė savo mūrinį grazuolį, kuriam šiomet suėjo 100 metų, Kudirkynė tapo gražiausia visos apylinkės sodyba. Nuo pat ano amžiaus pradžios, o gal dar iš anksčiau, atėjo tradicija tame name susirinkti po Švč. Marijos vardo atlaidų, kurie rugšėjo viduryje vykdavo netoliese esančio Gražiškių kaimo kapi-

Nukelta į 5 psl.

Miknaičiai-Kudirkinė. 1929–1930 metai

Atkelta iš 4 psl.

nių koplyčioje. Po Mišių ir artimųjų kapų lankymo į Kudirkynę pas dėdę Motiejų ir dėdienę Oną susirinkdavo plati giminė. Vaisėms suruošti būdavo nusamdyta šeimininkė – Magdūtė Vilkaitytė iš Barzdų. Prie vaisių stalo susėdavo po keliasdešimt žmonių.

1930 metais Motiejaus sūnus Jonas vedė Gražiškių mokytoją, panelę Petrę Stanaitytę. Tai buvo retas atvejis, kai mokytojos ištekėdavo už ūkininkaičių. 1933 m. jiems gimė dukrelė Stasė, kuri 1953 m. irgi tapo mokytoja. Vilkaviškiečiams šiandien ji žinoma kaip puiki mokytoja lituanistė Stasė Dambraviėnė, tiesioginė senelio Motiejaus 44,5 ha žemės paveldėtoja. Bet tarp 1933 ir 2011 metų pradžioje neramus ir slogus XX amžius su karais ir okupacijomis. Pirmasis bolševikmetis: iš Jono Kudirkos valdžia atėmė 15 ha žemės ir išdalijo mažžemiams. 1944 m. antroji sovietų okupacija: valdžia jam paliko tik 5 ha. O 1948 m. šeima buvo priversta skubiai trauktis iš ūkio, kad neatsidurtų „pas baltąsias meškas“. Kudirkai apsigyveno Kybartuose, kur Petrė Kudirkienė mokytojavo tik vinerius metus. 1949 metais ji buvo atleista „kaip socialine kilme svetima darbui tarybinėje mokykloje“. Šeima vėl turėjo trauktis iš persekiotojų akiračio. Ji apsigyveno pasienyje, Černyševske (buvusiuose Eitkūnuose). Stasė Kudirkaitė Kybartuose baigė vidurinę mokyklą...

Mokytoja Stasė Dambraviėnė buvo man pati ryškiausia ir mylimiausia iš visų mokytojų Pilviškių vidurinėje mokykloje. Jos dėka aš pasirinkau literatūrą ir žurnalistiką. Iš jos namų bibliotekos imdavau užsienio rašytojų knygas, kurių nebūdavo Pilviškių miestelio bibliotekoje. Iš jos sužinojau apie poetą Vinčą Mykolaitį-Putiną, kurį ilgą laiką laikiau didžiausiu lietuvių poetu (o ne vien „Altorių šešėly“ autoriumi), ir didįjį dzūkų legendų, padavimų ir klasiškinų apsakymų kūrėją Vinčą Mickevičių-Krėvę. O mano mylimos mokytojos vyras, fizikas Stasys Dambrava kėlė pagarbą geru savo dėstomo dalyko išmanymu ir populiariu išaiškinimu, savo sąžiningumu ir pasitikėjimu mokiniais. Tada nežinojau, kad jis buvo Sibiro tremtinys. Tada visi slėpė savo biografijas giliuose atminties stalčiuose.

Gyvenimas mus nubloškė į skirtingas Lietuvos puses, bet aš niekad nepamiršau tos dvasinės šilumos ir šviesos, kurią lyg žiburį širdyje įžiebė šiedu mokytojais. Susitikom beveik po 40 metų...

Stasė Kudirkaitė-Dambraviėnė į savo tėviškę, okupacinio režimo nuniokotus namus, sugrižo tik po 48-erių metų. Raudonplytis namas buvo be stogo, be langų, be grindų. Iš ūkininkų pastatų buvo likusi tik vargana bulvinė... Ir dar per stebuklą išlikę šimtamečiai ąžuolai, kuriuos naujieji Kudirkynės šeimininkai paskyrė senelių Motiejaus ir Onos, taip pat savo tėvų atminimui.

Vaišingumu visą amžių garsėjęs namas po pusės amžiaus tylos, 1992-aisiais, priėmė pirmus Gražiškių atlaidų lankytojus. Atlaidų puotą atšventė keturiose – abu šeimininkai ir du jų svečiai... Kasmet giminių skaičius didėjo: į kvietimą atsiliepė Vosyliai, Liorantai, Stanaičiai, Skaisgiriai – senųjų Kudirkų palikuonys. O liepos mėnesį čia renkasi Dambravų giminė – iš Anykščių, Utenos, Rokiškio, Vilniaus, Kauno. Visada dalyvauja Stasio Dambravos brolis, vilkaviškietis mokytojas Kęstutis, kai kada atvyksta ambasadorius Vytautas A. Dambrava.

Prisimenu 2006 m. rugsėjį, kai į sodybą įsuko 18 lengvųjų automobilių, o už stalo susėdo 48 svečiai. Tarp jų buvo ir du kunigai – giminaitis Kęstutis Vosylis ir Barzdų parapijos klebonas Nerijus Žvirblis. Nuo 2007 metų buvo pradėtas rašyti sodybos metraštis – žaliasis sąsiuvinis, kuriame kasmet registruojami Gražiškių atlaidų svečiai, Dam-

Miknaičių ąžuolai – vartai į sodybą.

Prie senojo namo susitiko mokytojai ir jų mokinė. Iš kairės: Stasė Dambraviėnė, Aldona Žemaitytė, Stasys Dambrava.

bravų giminės suėjimai, kasmetinės Vilkaviškio kultūros centro ir Vilkaviškio katedros chorų rudens šventės (1996 m. Kudirkynėje įvyko pirmoji chorų šventė, o šiemet, rugsėjo 25 d., jau 15-toji). 2008 m. sodyboje buvo susirinkę 1941 metų tremties Južakovo tremtiniai (Dambravų šeima tais metais buvo išvežta į Sibirą). Pernai po atlaidų Kudirkynės seklyčioje už stalų susėdo 40 žmonių, o šie-

Vilkaviškio krašte, rasime daug tokių atkurtų sodybų, įveikusią laiką negandas? Kudirkynė-Dambravynė yra jų vėliavnešys. Beje, mano brangūs mokytojai Dambravos, nepaisant garbaus amžiaus, čia gyvena nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens. Tik žiemai, kaip paukščiai, grįžta į šiltus lizdus, kuriuos susisuko Vilniuje, greta vaikų ir vaikaičių. □

met jau apie 60. Juk šiemet buvo švenčiamas namo šimtmetis, ta proga šventinamas ką tik pastatytas kryžius (jo meistras – kybartietis Kajetonas Eismantas). Namas, regėdamas tuos kasmetinius būrius pagyvenusių, pusamžių ir dar visai mažų vaikelių, krykštaujantių po erdvų kiemą, tikriausiai papasakotų mums daug įdomių istorijų. O jų, tų istorijų, pilna visuose seklyčiose kampuose, virtuvės užkaboriuose, ir tikiu, kad naktimis blyškūs praėjusių gyvenimų šešėliai slankioja po ištuštėjusius kambarius. Jei kankina nemiga, jie gali papasakoti daug įstabiausių atsitikimų...

Žiūriu į 1930 (o gal 1929) metų nuotrauką, pablukintą laiko patinos. Prie to paties namo, kurio langai šviečia už besifotografuojančiųjų nugarų, matau tris kartas, kaip ir šiandieninėse nuotraukose. Priekyje ant žolės kojas parietę sėdi vaikiukai, už jų ant suolo įsitaisiusios solidžios besišypsancio tetulės, o trečioje eilėje stovi pasitempę kostiumuoti vyrai. Šviesūs veidai, ori laikysena, laisvi judesiai. Ar nujautė šie dori, laisvos dvasios ir savo gimtinę, gimines ir savo Lietuvą mylintys žmonės, kas jų laukia po dešimtmečio? Vargu... Tikriausiai net sapnuose nebūtų regėję tokio košmaro. Tie maži vaikiukai šiandien jau devyniasdešimtmečiai... Laikas nuotraukose sustoja ne akimirksniu, o amžinybei. Nuotraukoms, kaip ir žmonių atminčiai, laikas neegzistuoja. Kaip neegzistuoja Šešupe, ties Dambravų sodyba darančiai vingi ir paslaptinai tolyn plukdančiai savo tamsius, rudens parudavusių lapų prikirusius vandenį. (O mano vaikystės Vandupės, kurios sietuose karštomis dienomis maudydavomės iki nukritimo, jau nebėra, – per numelioruotą pievą kaip styga iškastas griovys, vasaromis amžinai sausas ir prižėlęs piktžolių.)

Kaip neegzistuoja laikas pelkaičiai, išikūrusiai prie upės ir auginančiai retus botaninius egzempliorius. Kaip ir ąžuolams arba pievai, juosiančiai erdvųjį namą. Tik šimtamečių tradicijos paliudija, kad žmonės, gimines yra stiprūs kaip gentis, kaip tauta, kaip valstybė... Ar Suvalkijoje,

Kudirkų giminė 2008 metais po atlaidų Gražiškiuose

Vakaras su prisiminimų upe

ALDONA RUSECKAITĖ

Maironio lietuvių literatūros muziejuje spalio 4 dieną įvyko Eglės Juodvalkės eilėraščių knygos „Sakalai naktį nemiega“ suktuvės. Dalyvavo autorė, eilėraščius skaitė aktorė Olita Dautartaitė, kalbėjo literatūrologas Virginijus Gasiliūnas, iš kompaktinės plokštelės skambėjo partizanų dainos.

Tema jaudinanti – E. Juodvalkė kelerius metus rinko archyvinę medžiagą apie pokario partizaninę kovą Lietuvoje, tyrinėjo atskirų miško brolių biografijas, perskaitė dvylika knygų, peržiūrėjo daugybę šviesių ir žiaurių nuotraukų. Šviesių – kai partizanai linksmi, viltingi, miškuose, su ginklais ir uniformomis, kai duoda priesaiką ar ilsisi, žiaurių – kai jie sušaudyti guli išrikuoti miestelių aikštėse, kai iš jų išsityčiota... Poezijos knygoje yra ir vienokių, ir kitokių fotografijų – jos be galo veikia skaitytoją.

Atsivertusi nuotraukėle *Tremtinio laidotuvių procesija Irkutsko sr.*, turėjau tramdyti ašaras, kad viešai nepravirkčiau – galbūt čia laidoja mano senelį, su kurio gyvenimu aš prasilenkiau... Kitas gali pagalvoti – o gal mano senelį, močiutę, dėdę... Juk tiek daug mūsų artimųjų buvo Irkutsko srityje, ir tiek daug jų ten mirė...

Už šią knygą E. Juodvalkei turime visi padėkoti, ji parašė tai, apie ką mūsų jaunesnieji poetai dabar jau neberašo, bijo būti patriotiški, pašiepti, nesuprasti, o gal nėra ir poreikio ar pašaukimo... Parašė tie, kurie patyrė šį istorijos tarpsnį savo gyvenimu. Eglė, jau gimusi JAV, į žiaurią pokario kovą turi galimybę žvelgti tarsi iš šalies, ji gavo stiprias lietuviškumo ir patriotiškumo pamokas iš savo tėvų, kurie įskiepijo didelę meilę savo Tėvynei. Vakarą metu Juodvalkė kalbėjo, jog ji norėjo ką nors naudingo ir gero padaryti Lietuvai, prisidėti prie jos gyvenimo, prisipažino neturinti materialinių turtų, kitokių talentų, tad parašė knygą, kad pagerbtų ir primintų partizaninį karą.

Itin viltinga buvo vakaro pabaiga. Aktorė Olita Dautartaitė pasikvietė į knygos sutiktuves savo studentus, atėjo visas būrys jaunuolių – madingų, meniškų, tačiau jie klausė sulaikę kvapą, nusipirko knygą, laukė autorės autografų – nebuvo jiems jokios prievartos. Šitie studentai išgirdo, knygą perskaitys, bet kartais reikia vyresnio žmogaus lengvo, neįkyraus postūmio, kad jaunimas grįžtų prie istorijos ir nesigailėtų...

Po to vakaro pusę nakties galvoje nerimo visokie prisiminimai, kurie jau lyg ir nuslopę, nutolę, tačiau tik pažarstyk pelenus, žiūrėk, spingsi karšta žarija. Iškilto tėvų pasakojimai lyg novelės apie jų gyvenimą...

Gegutė

Karšta viduvasario diena, vyras girdo gyvulius, vaikšto po laukus, jo moteris laisto *inspekte* agurkus, glosto nokstančius pomidorus, vieną jau raudoną nuskina šešiametei dukrelei, kuri laksto aplinkui. Moteriai tame *inspekte* karšta, ji išlenda lauk, atsiseda ant akmeninio įkaitusio namo slenkščio, ištisia sutinusias kojas, šluostosi veidą, susuka į kuoduką išdrikusius plaukus, sunkiai alsuoja, užsimerkia, šypsosi, spinduliai glosto jos glotnią, bet šiuo metu dėmėtą odą. Ji nėščia, po poros mėnesių turėtų gimti antrasis šeimos kūdikis. Susideda ant pilvo rankas, ilsisi, taip sėdėtų ir sėdėtų, bet reikia keliauti toliau, dar likusi pusė dienos, reikia nudirbti visus kasdienes darbus, vyras po kokios valandos pareis pavakarių, ji papjaustys rūkytų lašinukų, ištrauks iš šulinio šalto pieno, neseniai kepė duoną, nuskins agurkų – tiek valgio prieš vėlyvą vasaros vakarienę. Nusitraukia nuo tvoros *ragažę*, pasivadina dukrele, juodvi pro šoninius vartelius išsprūsta į didelį sodą, čia ant žemės guli sultingi, rožinės spalvos saldiniai obuoliai, moteriai sunku pasilenkti, tad ji atsiklaupia ir renka aplink save. Mergaitė šokinėja ir spygauja, vis klausinėja šio ar to, juodvi valgo obuolius, iš jų varva medus, lažosi, kikena, moteris atsipalaiduoja, nes naktis buvo sunki. Iš vakaro užėjo du miškiniai, vyras jiems įdėjo dešrą, duonos,

Antano Varankos nuotr.

butelį naminės, dar ir gurkštelėjo po šimtgramį – čia beveik visi jo pažįstami...

Naktimis šeima miega neramiai – lyg zuikiai, moteris glaudžiasi prie vyro, apsikabina, o šis po lova pasidėjęs šautuvą, nors geriau jo neturėtų, jai kartais norisi ginklą įmesti į tvenkinį, bet bijo...

Šianakt paryčiais ėmė loti šunys, sušvytravo po langais prožektorius, pasigirdo bildesys į langus – atidarykite greičiau, atidarykite... Tėvas gal ir nemiegojo, jis keliasi, tačiau žmoną apklostos, pabučiuoja, atidaro duris, suviršta keli jau pagėrę sribai, susistato šautuvus kampe prie durų, vienas geltonsnapis budi lauke, vis kyščioja galvą vidun, jam rūpi ir kas čia vyksta. Visi susigrūda virtuvėje aplink stalą, jų gal kokie šeši, vaikšto didelėmis grupėmis. Vyras supranta, kad sribai nori, kaip visada, valgyti, išgerti, nekeltų moters, bet jam nepavyks vaisėmis apkrauti stalo. Tačiau moteris jau stovi tarpduryje, primerkusi akis žiūri į neprašytus svečius, kai kurie ne kartą matyti, ima keptuvę, muša gal dešimt kiaušinių, pjausto lašinių spirgų, kepa, vyras jau pastatęs litrą naminės – pats išsiverda. Moteriai baisiai dreba rankos, ji įsitempusi, galvoja, kas būtų, jeigu ir miškiniai ateitų – būtų mirtis, ji tą puikiai supranta...

Tačiau dabar su dukrele renka obuolius, susirėčia po obelimi, užsnūsta. Vyras atbėga visas įraudęs, susijaudinęs, mergaitė šaukia – tėtė, kas tau yra? Kumelė, ruskis išsivedė iš pievos mūsų kumelę, atėjo, ištraukė kuolą, nusivedė... Tėvas sukumpo ir jam iš akių byra ašaros... Jie dar mato savo mylimą gyvulį gale lauko, Gegutė dairosi, sužvengia, ruskelis iš *garnizono* tempia ją į kitą liniją, į surinkimo punktą. Kur jie padės arklius – pjaus maistui, sėdėdami ant jų jodinės po miškus, išvarys į Rusiją – kas juos supaisys tuos *garnizonščikus*, daro ką nori...

Moteris nueina į *stubą*, užsimeta naują švarų chalata, pasiima didelę baltą skarą ir patraukia per tą patį lauką, kuriuo ruskelis nusivedė širmąją Gegutę. Kai vyras ją mažą vedėsi namo, pirmąkart miške užkukavo gegutė – pinigų su savimi neturėjo, tad turtu įskaitė kumelaitę ir pavadino paukščio vardu.

Moteris eina rankoje iškėlusį baltą skarą, laukas atviras, nėra jokio krūmo pasislėpti ar pailsėti, pilvas ją lenkia žemyn. Iš vakaro čia kažkas šaudėsi. Kiek nukeliavusi pajunta, kad prie kojų cakteli kulka, po to kita, dar trečia. Gula ant žemės, apsikabina pilvą – vaikelį, palauk, pakentėk, negimk, turiu parsivesti kumelę. Vėl pakyla eiti. Kulkos vėl cakt, pralekia kažkur pro ausį, pro galvą, vėl moteris klumpa. Taip praėjo valanda, ji iškėlusį baltą skarą po truputį, vis griuvinėdama tolsta. Pasiekia vieškelį, čia pat ir kiemas, kuriame surinkimo

punktas, drąsiai prieina prie Gegutės, apsikabina snukį ir ima garsiai raudoti, atsiriša mazgus ir visai nesidairydama išeina į vieškelį, dabar ji jau eis nebe per lauką, o aplinkiniais tolimalais keliais...

Vyras per valandą galutinai pražilęs griebia dviratį ir lekia pasitikti žmonos, o ji vedasi Gegutę ir garsiai su ja kalbasi...

Namudininkas

Vyras įstojo į kolchozą, nebuvo kitos išeities, kaip jis vienas be kaimynų išgyvens... Bet dirbti į jį neis nė vienos dienos, nė vienos – geriau jau mirti, negu tarnauti komunistams, kurie iš jo atėmė žemę, gyvulius, padargus, jo visą sukauptą techniką, kurią taip mėgsta, viską savo ūkyje turėjo – lentpjūvę, akselinę, kuliamažą, kreizą, motorą – viską... Valstietis, pakerėtas technikos. Dabar jis turi pergudrauti visus politrukus, brigadininkus ir sribus. Jis pats susigalvos sau darbo vietą namuose. Į jokią kontorą neina, jam bjauru, bet pasikviečia brigadininką, pastato butelį, gerinasi, šposauja, vis įpila, užveda kalbą, gal nėra kur arklių į vieną vietą suvaryti, jis štai galėtų į savo tvartus įleisti kokius aštuonis ar dešimt, o ir kluonas didžiulis, pašarai tilptų, gal pasiūlyk pirmininkui, galėčiau arklius šerti, gerai prižiūrėčiau, išskuočiau, pakaustyčiau, pakalbėk... Pavyksta. Suveda arklius – nuvarytus, liesus, liūdnius. Vyras per žiemą juos atšeria, jam patinka, brigadininkas rašo darbadienius, liepia parsivežti už juos kažkokių pelų, bet vyras nė artyn. Tačiau po poros metų situacija keičiasi, atsiranda vietos į Sibirą išvežtų kaimynų dideliuose tvartuose, ten arklių telpa daugiau, ateina pora girtuoklių šerikų, pavasarį išveda laukan tik keletą skeletų. Brigadininkas suka ir suka lyg koks maitvanagis ratais – varo vyrą į kolchozą prie lauko darbų, kartą ir kažkokį politruką atsiveža, koks čia kolūkietis, kuris neina kartu su visais komunizmo statyti. Žmona augina vaikus, tvarkosi namuose, niekas neuždirba tų darbadienių, graso atimti arus, bausti už sabotажą. Vyras pasiryžta – jis yra malūnininkas, turi motorą, gernas, net iš tolimų kaimų atvažiuoja žmogeliai savo vargano grūdo susimalti. Visą apskaičiuoja, paruošia aukai kairiąją ranką, negalima, kad sulaužytų plaštaką, reikia pataikyti aukščiau... Pavyksta. Tenka išvežti netgi į Kauno klinikas, operacija sudėtinga, kaulas laužtas netoli alkūnės. Daktarai ima kaulo iš kojos, stato į ranką, lopo, bet nežada sveikos kairiosios. Vyras vis priemeną – man pažymą išrašysite, kad nedarbingas, nepamirškite, paltį lašinių atvešiu, blogą pažymą išrašykite. Gydytojai stebisi, juokauja, ar žmonai pažymą rodys, kad tinginiauti galėtų...

Tą pažymą apie invalidumą jau pats neša kontoron, kad tik nepasimestų, randa pirmininką, beveik nusirengia, rodo savo bėdą – ranką, koją, viską aiškina, kokia nelaimė, pasakoja, kaip kreiziuo kumelė daktarai koją pjaustė... Sako, dar pajėgčiau namudininku būti – malčiau žmonėms miltus. Pirmininkas raukosi – ką čia dar plirpi, jau prisimalei, eik su savo pažymomis. Bet jis mala tuos grūdus, pirmiausia primala kelis maišus savo seseriai į Sibirą, išsiunčia, toji maišus su liepų lapais, verda vaikams košę...

Kiaulės šermenys

Iš ryto dviračiu atlėkė žmogus iš valsčiaus, pranešė vyrui, kad šianakt iš jų kaimo linijos veš į Sibirą, jo šeima irgi sąrašuose. Buvo pati gruodžio pradžia. Šiek tiek pašalę. Vyras nuėjo į *stubą*, moteris jau padėjusi ant stalo pusryčius, susėdo, jie dar turėjo tik vieną dukrele, toji lipo tėtiui ant kelių. Vyras įtartinau tylėjo, moteris matė, kad atlėkė ir išlėkė pažįstamas žmogus iš miestelio, ji laukė... Tik ruoškimės labai ramiai, turime prieš akis visą dieną – pasakė vyras.

Moteris nebuvo panikuotoja, verksnė. Ji sužiūrėjo ir pašerė gyvulius, palesino paukščius... Tada ėmė ruošti. Išsitraukė iš spintos keletą švarių pagalvių užvalkalų, kaimiečiai neturėjo kažin kokių specialiųjų maišų, tad moteris drabužius krovė į užvalkalus, o maistą į bulvių maišus. Pirmiausia su-

Nukelta į 8 psl.

Užrašai iš Amerikos

ALGIMANTAS KEZYS – DAUGIAŠAKIS LIETUVIS AŽUOLAS ČIKAGOJE

STASYS TUMĖNAS

Šiaulių krašto skaitytojai, ko gero, labiau yra girdėję Aldonos Eugenijos Kezytės, ACJ, pavardę. 2001 m. Šiauliuose rekordiniu 25 000 tiražu išleista jos knyga „Esame nenaudingi tarnai“. Knyga pateko į daugelį Lietuvos mokyklų bibliotekų. Joje aprašytas 14 metų trukęs vienuolės misijų darbas Armėnijoje ir Gruzijoje. Ji palydėta Šiaulių vyskupo E. Bartulio įvadiniais žodžiais: „Skaitytojai čia ras gyvosios Evangelijos skleidimo vaizdus <...> knyga visiems primins, kiek daug ši laisvė kainavo misijų darbininkams.“ Knygoje ir kuklus įrašas, kad ją iliustravo A. E. Kezytės brolis Algimantas Kezys. Būtent apie jį – daugiašakį lietuvių ažuolą Čikagoje – šis pasakojimas.

Sutalpinęs kelis gyvenimus

Lietuva apie A. Kezį plačiau sužinojo tik po 1990-ųjų metų. Lietuva nustebo – ar tikrai gali tiek per Dievo duotą vienintelį gyvenimą žemėje nuveikti vienas žmogus? Nuveikti Lietuvai ir lietuvių, gyvenant toli nuo jos. A. Kezio, vieno žymiausių Lietuvos fotomenininkų, pakankamai garsaus ir Amerikoje, kelias už Atlanto panašus į daugumos dipukų: 1944 m. – pasitraukimas į Vakarus, keleri metai pabėgėlių stovyklose Vokietijoje ir gyvenimas JAV nuo 1950 m. Visą savo gyvenimą Amerikoje A. Kezys skyrė lietuvių sklaidai: darbas su jėzuitais kunigais, rūpinimasis lietuviška jaunimo spauda, žurnalų redagavimas, knygų leidyba, straipsnių rašymas. A. Kezys dėstė Čikagos aukštesniojoje lituanistinėje mokykloje, 1966 m. įsteigė Lietuvių fotoarchyvą, 1974–1977 m. buvo Jaunimo centro Čikagoje direktorius. 1976 m. su bendraminčiais įsteigė Lietuvių bibliotekos leidyklą. Nuo 1980 m. iki šiol A. Kezys vadovauja savo įsteigta „Galerijai“, ikurtai jo namuose Stickney miestelyje. Jo galerija, kurios veikla šiuo metu prigesusi, buvo traukos centras lietuviškai mąstantiems ir kalbantiems išeiviams. Čia vykdavo įvairios dailės, fotografijų parodos. Ne vieną kartą ir pats užtikau galerijoje beplušančią vadovą, kabinantį kitos parodos darbus. A. Kezio rengtose parodose „Galerijoje“ teko matyti ir šiaurietės kalbininkės Reginos Kvašytės, ir advokato Jono Nekrašaus fotolakštų.

A. Kezys – lietuviškojo kino (apie 1967 m.) išeivijoje pradininkas ir Lietuvių televizijos Šiaurės Amerikoje įkūrėjas, ilgamečio Lietuvių televizijos direktoriaus Arvydo Reneckio mokytojas ir pagalbinkas. Dokumentiniai A. Kezio sukurti filmai užfiksavo ir įprasmino lietuvių išeivijos visuomeni-

nę, kultūrinę veiklą: skautų stovyklos, asmenybės, teatro sambūriai. Jis filmuose įamžino poetus Kazį Bradūną, Joną Aistį, rašytoją Marių Katiliškį, grafiką Viktorą Petravičių, Pensilvanijos lietuvių angliakasių.

Formos ir šviesos estetas

2009 m. Lietuvos spaudoje šmėstelėjo pranešimas, kad garsus lietuvių fotomenininkas A. Kezys gali patekti į Lietuvos rekordų knygą, nes per 2 metus išspausdino net 20 savo parengtų knygų, kai kurios iš jų – didelės apimties. Nežinau, ar tada rekordas buvo užfiksuotas, nes A. Kezys jų nesivaiko, tik kukliai pasako, kad dabar jo fotografijos knygų skaičius jau siekia 114!

Apie A. Kezio fotografijas vertintojai išgirdo 1965 m.

Tada jis eksponavo savo pirmąją parodą Čikagos meno institute, o fotografija kaip meno rūšis pasaulyje dar tik formavosi, buvo labai šliejama prie grafikos. Nuo tada jis dalyvavo autorinėse ir grupinėse parodose Čikagoje, New Yorke, Kanadoje, Europoje.

Kalbėdamas apie savo darbus, A. Kezys sako: „Mano kelias – lyg kokio keliauninko, kurį žavi saulėlydžiai, šešėliai, atspindžiai, kartais ir veidai. Savo nuotraukose nieko nebandau įrodinėti, nieko nereklanuoti, tik dalinuosi džiaugsmu, kad atradau grožio spindulį kurioje nors žemės kertėje.“

1983 metais atvykęs į Lietuvą, A. Kezys sukėlė ant kojų visą Vilniaus saugumą. Juk sugrįžo „pabėgėlis“, kunigas ir dar fotografas, fotografuojantis nepriimtinas okupantams vietas: bažnyčias, kapinaites. Keliones į Lietuvą sovietinė valdžia jam uždraudė iki pat Nepriklausomybės atgavimo.

O po 1990-ųjų Lietuva naujai išvydo A. Kezį ir jo darbus. Lietuvai ir lietuvių inteligentams atsivėrė ir jaukūs A. Kezio namai Čikagoje. Kone kas mėnesį jo namuose-galerijoje vykdavo ir dabar tebevyksta improvizuoti vakarėliai, koncertai, susitikimai.

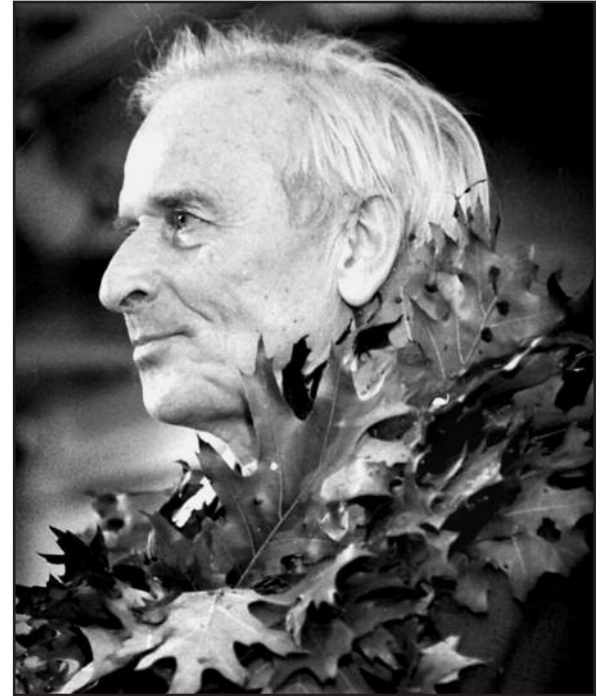
Grįžkime prie A. Kezio knygų. Į pasaulio ir Lietuvos fotografijos istoriją neabejotinai pateks jo fotografijų albumai: „Pensilvanijos angliakasių Lietuva“ (1977), „Kapinaitės. Transcendencijos link“ (2000), „Nature: Forms and Forces“ (1986), „Variations on a Theme: World's Fairs of the Eighties“ (1986), „Cityscapes“ („Miestovaizdžiai“, 1988), „Caget-In“ (1992), „Chicago“ (1994).

Minėtuose fotografijų albumuose didžiausią dėmesį A. Kezys skiria formų žaismui, metaforiškumui, šviesai, šešėliams. Jo kūrybos kritikai visada akcentuoja A. Kezio talentą subtiliai perteikti architektūros ir erdvinį matymą. Gal todėl jam toks svarbus yra žmogaus ir architektūros santykio perteikimas. Ypač tai atsispindi jo albume „Miestovaizdžiai“ – čia tikras didmiesčio pajautimas, gamtos ir civilizacijos santykio harmonija, subtilus detalių matymas. To neslepia ir pats autorius: „Visas mano menas susijęs su tuo, kaip aš matau formą, grožį. Svarbu tai, kas tuo metu sudomina ir kas patraukia žvilgsnį. Nežinau, gal čia kartu veikia ir koks kitas jausmas...“

Moteris – Dievo kūrinys

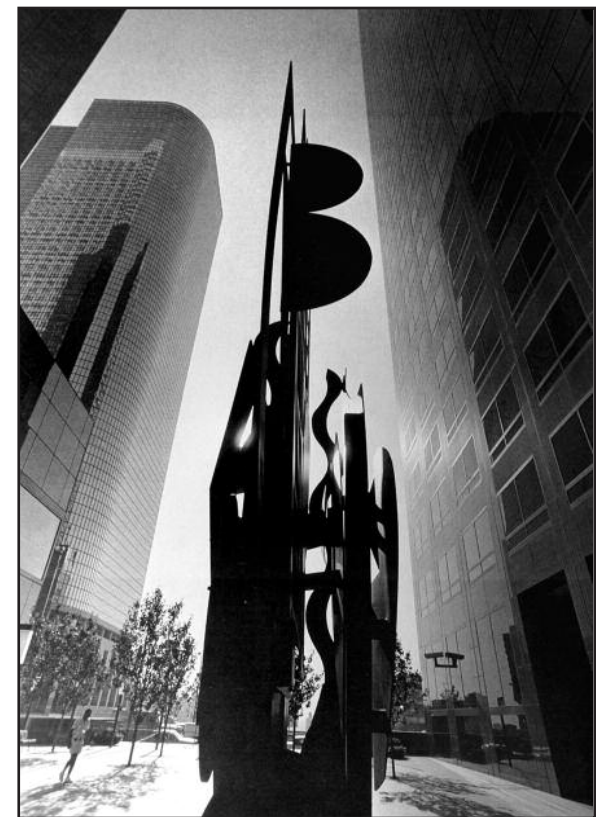
A. Kezys spindi kaip pasaulietiška asmenybė – intelektualus, visada puikios nuotaikos, pasižymintis puikiu humoro jausmu, bet... jo kūryboje daug kas nerasdavo ar pasigesdavo... moters. Lengviausia būtų atsakyti, kad A. Keziui, kunigui ir teologui, moters tema – uždraustas vaisius. A. Kezys svaičiojimus atremia: „O kuo čia dėta kunigygtė? Moteris yra Dievo kūrinys ir tai turi būti atskleista mene. Moteris yra tiesiog grožis, o man rūpi nauja forma, kuri man – esmė, nes turinys šiuo atžvilgiu yra antraplanis.“

Moters įvaizdis A. Kezio darbuose atsiranda tik apie 1990-uosius, tada, kai

Algimantas Kezys

Jono Kuprio nuotr.

A. Kezys – erdvių ir šviesos meistras

jis paliko kunigų luomą. Autorius sako: „Apie 1990 metus pradėjau ieškoti naujų formų. Lietuvoje pradėjau pastebėti, kad į parodas ateina įvairių gražių formų mergaičių. Tai nebuvo koks išsimylėjimas, niekad nebuvau išsimylėjęs, moterys iki tol man neegzistavo, bet tai buvo kažkoks man pačiam nesuprantamas akademinis požiūris.“ 1997 m. A. Kezio „akademinis požiūris“ įprasminamas albume „Moteris“. Vėliau jis prie tos temos negrįžo, nes paaiškėjo, kad architektūros formos žavi labiau...

Tarp tikėjimo ir pažinimo

Kunigygtės metimas – skaudi Katalikų bažnyčios tema: kunigygtės atsisakoma paslydus kasdienybės labirintuose, išsimylėjus moterį, susilaukus vaikų, pamėgus taurelę ar tiesiog praradus tikėjimą Bažnyčios skelbiamomis tiesomis. Kunigas A. Kezys Dievo žodį skleidė daugiau nei 30 metų, bet kai paliko kunigų luomą, niekas jo Čikagoje nesmerkė. Daugelis lietuvių Amerikoje to net nežinojo. Pats A. Kezys, kalbėdamas apie savo kolegų atsisveikinimus su kunigygtė, rašė: „Apsisprendimo keisti gyvenimo būdą nereikėtų laikyti lengvapėdiškumu ar lengvesnio gyvenimo ieškojimu, bet neišvengiama konfrontacija, kuri, keičiantis teologinių tiesų supratimui, kai kuriems sudrebino pačius tikėjimo pagrindus.“

A. Kezio gyvenimo odisejos po 1944 m. priminė

Nukelta į 8 psl.

A. Kezys savo nuotraukose ieško žmogaus ir miesto ryšio

Vakaras su prisiminimų upe

Atkelta iš 6 psl.

dės drabužėlius mergaitei, kad nesusaltų, tuomet surinks vyro drapanas, o paskiausia savo. Vaikščiojo, tylėjo, darinėjo stalčius, spintas. Kad ko nepamiršus – dokumentų, keletą brangių šeimos nuotraukų, šventųjų paveikslėlių, rožančių. Mais-tas. Nukabino paltis lašinių, dešras, skilandį, neseniai buvo kepusi duoną... Po pietų nuėjo per sodą pas kaimynus, su kuriais gerai sutarė. Jie širdingi žmonės, biedniokai, neturėtų jų judinti. Moteris pamatė, kad paskui seka katė, pagavo, nusinešė. Kaimynės pasikalbėjo, moteris paaiškino, kur kas padėta, kaip pašerti, avis turėtų ėriuotis, tegul čia parsiveda... Abi apsiverkė, tiesa, paprašė priglausti katę. Moters vyras jau irgi buvo čia, jiedu kalbėjosi su šeimininku, tuomet kiemo viduryje sustojo visi keturi, kažką svarstė, nepaisydami, jog lauke gana šalta. Jeigu ilgai nesirodysime, praneškite giminėms, o ir jūs pasiimkite, ką reikia, bet namus prižiūrėkite, vis tiek kažkada grįšime... Vyras jau buvo beinaš, bet staiga grįžtelėjo, paprašė – mano motinos mirties metinės po mėnesio, užsakykit mišias bažnyčioje.

Visai į pavakarę kniaukdama parlėkė katė, išmušė kaimynų verandos langelį, išsilaisvino... Šunis vyras ketino paleisti prieš lipdamas į mašiną. Jiedu viską sunešė į lauką po stogine, svarstė, ar ne per daug krovinių. Diena labai trumpa, jau

temo. Moteris aprenė mergaitę, kailinukus pasi-dėjo šalia ir užmigdė.

Apie dešimtą vakaro sunkvežimis prakriokė pro kaimynus, kurie irgi budėjo prie langų, įsuko į kiemą. Iš kabinos išsoko valsčiaus politrukas rusas, du kareiviai išsirangė iš kėbulo, su jais kartu buvo ir vietinis stribas, visi su šautuvais. Politrukas puolė prie vyro. Moteris priėjo prie sunkvežimio, jame tyliai kalbėjosi nemažai žmonių, ji pasilabino, jie atsiliepė, pažino visus kaimynus, vaikai tai verkė, tai vėl nutildavo, kažkas iš tamsos paklausė – ar jūs susiruošė, ar nereiks ilgai laukti, nes gana šalta, ypač vaikams. Taip, atsakė, moteris, taip, mes tuoj...

Tačiau situacija tapo netikėta. Saugumietis politrukas pasišaukė vietinį stribą kaip vertėją, tada jie visi trys nutolo link tvartų. Įėjo ten, kur laikomos kiaulės, viena iš jų ėmė žviogti. Ją ištraukė į lauką. Stribas laikė, o vyras atsinešė skerdimo peilį. Prasidejo kiaulės šermenys. Politrukas pareikalavo šviežienos, pas jį atvažiuoja iš pamaskvio svečiai, kiaulę reikia papjauti, sutvarkyti, supjaustyti, sudėti į bidoną. Vyruvi keikdamasis talkino stribokas, politrukas ir kareiviai pasikeisdami sėdėjo troboje, valgė kiaušiniene, gėrė degtinę. Moteriai ėmė baisyti skaudėti galvą, ji jaudinosi dėl kaimynų kėbule. Rusiškai nemokėjo, tad nuėjo ir paprašė stribo, kad juos suleistų į *stubą*, šis nusikeikė – nunešk jiems arbatos į mašiną, jokių išlipimų.

Kiaulę nusvilino, tuomet paguldė ant kluono durų, stribas nuėjo į *stubą* valgyti, tėvas darbavosi tyliai ir greitai, tačiau vis tiek slinko valanda po valandos, jau paėmęs kirvį kapojo, dalijo gyvulį į gabalus, dėjo į bidoną. Moteris blaškėsi tarp virtuvės, kurioje jau beveik dainavo politrukas, rusų kareivis ir stribas, ir sunkvežimio kėbulo, kuriame vieni vaikai verkė, kiti miegojo, žmonės prašėsi išlipti ant savo reikalo, kareivis jiems liepdavo tūpti čia pat, po akių...

Staiga kiemo tamsą grėsmingai perrėžė mašinos šviesos, iš kitos pusės nuo kalno atlėkė viluikas, visi prižiūrėtojai šoko iš virtuvės, pribėgo prie atvažiuosiuųjų, kilo kažkoks įnirtingas triukšmas ir ginčas, politrukas dar spėjo prisokti prie moters – kur tavo maisto maišas, duok jį greičiau, pagriebė, šoko zuikio greitumu į kabiną, kareiviai ir stribas į kėbulą, šoferis įjungė variklį... Kaimynai kėbule ėmė šaukti, verkėti, sudiev, sudiev...

Vyras iki paryčių užbaigė doroti kiaulę, atnešė iš svirno pusmaišį druskos, užpylė, bidoną patraukė gilyn į kluoną ir nuėjo į *stubą*. Moteris nemiegojo. Ji laukė. Jiedu pasiguldė savo dukrele į vidurį ir galop užmigo.

Tą naktį miestelyje įvyko baisus susišaudymas, miškiniai apsupo stribų būstinę, žuvo daug ir vienu, ir kitu, aikštėje priešais bažnyčią jau suguldė partizanai...

Tą naktį kiti kriokantys sunkvežimiai išvežė į Irkutską moters tėvą, kuris po dvejų metų ten numirė, ir vyro seserį su trimis vaikais, jie grįžo po septynerių metų... □

Kezys

Atkelta iš 7 psl.

daugelio lietuvių, pasitraukusių nuo raudonojo maro, istorijas. 1944 m. jis su tėvais traukėsi į Vokietiją, bet pasimetė pabėgėlių maišalynėje. Dar 17 nesulaukusiam jaunuoliui tai buvo skaudus smūgis. Be dokumentų, pinigų likęs jaunuolis davė sau įžadus – „jei surasiu tėvus, tapsiu kunigu ir visą gyvenimą pašvęsiu tarnystei Dievui ir žmonėms.“ Toks pasižadėjimas tapo stipria Algimanto atrama tam, ką jam reikėjo išgyventi. Tėvus jaunuolis surado, bet savo įžadų nepamiršo. 1949 m. jis baigė lietuvių gimnaziją Diepholze, o 1950 m. atsidūrė JAV, kur įstojo į Jėzuitų vienuolyną, studijavo Loyolos universitete Čikagoje, jam buvo suteiktas filosofijos magistro laipsnis. 1961 m. buvo išventintas į kunigus, darbavosi su tėvais jėzuitais, redagavo „Žvaigždė“ (1963–1967).

Sąsajos su Ričardu Mikutavičiumi

Kai 2005 m. „Šiaurės Lietuvos“ leidykla spaudai rengė kunigo R. Mikutavičiaus 1968 m. Seredžiuje parašytą ir iki autoriaus mirties rankraščiuose saugotą teologinį traktatą „Kataliko pasaulėžiūros atsinaujinimo keliu“, pašamoneje švystelėjo mintis knygos viršeliui pasitelkti A. Kezio fotografijas, nes jos vaizdu, simboliškai atspindėjo A. Mikutavičiaus traktate skleidžiamas tiesas, susiformavusias po istorinių Bažnyčios reformų, kurios buvo suformuluotos II Vatikano susirinkimo (1962–1965). II Vatikano susirinkimas atspindėjo jauno kunigo R. Mikutavičiaus lūkesčius ir katalikybės gyvavimo principo esmę – „Ecclesia semper reformanta“ („Bažnyčia visada turi tobulėti“). Knygoje autorius analizuoja kataliko pasaulėžiūros santykį su pasauliu ir žmogumi, gilinais į istorinį religijos ir kultūros lyčių lūžį, ieško būdų šiai santarai atkurti. Sovietmečio sutemose R. Mikutavičius stebėtinai drąsiai kalba apie kūrybos laisvę, tendencingą kritiką, atsinaujinimo kelių ieško per kultūrą, istoriją. Jo ideologiniu principu tampa „katalikybės ir kūrybinės žmogaus veiklos“ arba „katalikybės ir kultūros lyčių“ santarvė.

Panašūs klausimai rūpėjo ir Čikagos lietuviui kunigui A. Keziui, kuris savo mintis skleisdavo ne tik iš sakyklos parapijos žmonėms, bet ir jo Čikagoje įsteigtame religinės skaitybos būrelyje, lietuvių spaudoje. Taip, kaip R. Mikutavičius sekė II Vatikano susirinkimo eigą, slapta klausydamasis Vatikano radijo laidų lenkų kalba ir džiaugėsi Bažnyčios

A. Kezys. „Via Dolorosa“ Jeruzalėje

reformų dvelksmu, taip ir A. Kezys iš Vatikano ateinančius naujus potvarkius suvokė kaip „pūstelėjusių gairių vėjelį“.

Simboliška, kad pirmasis A. Kezio straipsnis, išspausdintas „Draugo“ kultūriniame priede 1983 m., buvo apie povatikaninės teologijos kryptis. Būdamas kunigas, filosofijos magistras, menininkas, A. Kezys suvokė, kad yra didelių skirtumų tarp tradicinės ir naujesniosios teologijos, jam rūpėjo perprasti, ar ankstesni teologiniai teiginiai nustojo veikti, ar juos tik reikia suprasti kitame kontekste.

Priešvatikaniniais laikais studijavusiam klierikui A. Keziui abejonių kėlė kai kurios seminarijoje iškiepytos tezės, pavyzdžiui, tokios: dogmos raida yra neįmanoma, šv. Rašto istoriškumas buvo suprantamas pažodžiui (dabar nebijoma vieną kitą šv. Rašto pasakojimą laikyti mitu), penktadienio pasninko sulaužymas yra sunkioji nuodėmė ir t. t. A. Kezys priešvatikaniniais laikais jautėsi panašiai kaip R. Mikutavičius. Jis rašė: „Kai prasidėjo didysis povatikaninis judėjimas, mes, jaunieji kunigai, buvome naujovių pagauti tarsi išsigandę paukšteliai, ne visai žinodami, kaip suderinti seminarijoje įseitą kursą su naujausiais vėjais.“

A. Keziui ypač imponavo, kad po II Vatikano susirinkimo į Jėzų Kristų imta labiau žiūrėti ne daugiau iš jo dieviškosios pusės, pabrėžiant jo dievytės atributus, visagalybę, o kad „dabar jis svarstomas daugiau kaip žmogus su savo žydiškąja istorija, su žmogiškosios padėties ribotumais. <...> Be to,

šv. Rašto tyrinėtojai drąsiau svarsto, kokia prasme Jėzus turėtų būti vadinamas Dievo sūnumi.“

Jauno kunigo negalėjo nedominti ir kiti „naujai niuansuoti“ ir keliami klausimai apie šv. Rašto istoriškumą, dieviškąjį įkvėpimą, pirmųjų bažnyčių vaidmenį, Kristaus ir mūsų kūno prisikėlimą, popiežiaus neklaidingumą.

Šias problemas, kurias galima sufokusuoti kaip tradicinės ir moderniosios teologijos derinimą, A. Kezys iškėlė ir ieškojo atsakymų savo teologiniame veikalė „Taisykime Viešpačiui kelius. Teologiniai svarstymai šių dienų krikščioniui“, kurio vieno leidimo neužteko. Simboliškas knygos viršelis – A. Kezio Jeruzalėje daryta nuotrauka „Via Dolorosa“ Jeruzalėje – tolin vedantis grindinys, juo bėgantis berniukas su nutįsusi šešėliu ir tolumoje žėrintis saulės blyksnis. A. Kezys lieka ištikimas savo tiesai – tų kelių gali būti daug. Juk, pasak A. Kezio, „tikrasis katalikiškumas, sakoma, yra universalus, pritaikytas kiekvienam protui, kiekvienam amžiui, ligotam ir tam, kuris tokios progos neturėjo. Tačiau pirmiausia jis turi atsikratyti savo teisėjavimo.“

Nėra abejonės, kad A. Kezio knyga „Taisykime Viešpačiui kelius“ pravartu paskaityti šių dienų Lietuvos jaunimui, ieškančiam jungčių, suderinamumo tarp pažinimo ir tikėjimo. Intrigai ir skaitytojo smalsumui sustiprinti paminėsiu A. Kezio knygos dalių pavadinimus: „Istoriskumas Evangelijoje“, „Istorijos ir mito sankryžos Senajame Testamente“, „Jėzaus prisikėlimas“, „Amžinasis gyvenimas“, „Feministinės apraiškos šv. Rašte ir Bažnyčioje“, „Konfesinio pluralizmo neišvengiamumas, arba „E Pluribus Unum“.“ □

